

Բ Ա Ջ Մ Ա Վ Է Պ

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Ա Ր Ա Ն

ՀԱՆԴԻՍ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԽՈՐՀՐԴԱՅՈՒԹԻՒՆՔ

Ա

Կարողոչքիւն դաստիարակութեան:

Դաստիարակութիւնը հնոց համար ստեղծագործութիւն մ'էր. և յիշատի արուեստ մ'է որով անձ մը իր նմանւոյն ստեղծիչ օգի կ'աւանդէ:

Բանն մարդկորէն ալ կը ստեղծէ և կը փրկէ: Ներշնչուած խօսքն արարչութիւն մ'է. մեծաւ մասամբ տարժանելի և զանդաղ մշակութիւն է դաստիարակին խօսքը: Սակայն դաստիարակն ալ, մատենագիրն ալ մարգարէական և առաքելական պաշտաման դորձակից պէտք են սեպուիլ: Անձ մը դաստիարակելու մէջ աւելի շատ սքանչելիք կ'ըլլան՝ քան թէ աշխարհ մը ստեղծելու մէջ: Երկու տեսակ ծանօթութիւններ կամ ծանօթութեանց տարրեր եկեղեցւոյ իմաստութեամբ կը զանազանէ. բնածինն՝ որ սերման պէս կամաց կամաց կը բողբոջի՝ արտաքին հարկաւոր զօրութեանց օգնութեամբ, բայց և իր

բնիկ կենաց ուժովը օժանդակեալ. և տպաւորութիւնն՝ որ դուրսէն կու գայ կնքոյ պէս մտաց վրայ կը դրոշմուի:

Այն դաստիարակութիւնն որ ետեւէ է տպաւորել միայն առանց կանխաւ եղածը մշակելու՝ ճշող է և ճմլող:

Երան առանց հողոյ պտուղ չի բերեր, և ոչ հողն առանց սերման ծառ կը բուսցնէ:

Բնական կարողութիւններն՝ որոնք 'ի բնէ ցանուած են պզտիկ հոգւոյն մէջ՝ զարգացնելու է, բայց երբ ցանուած չեն՝ դաստիարակելու արուեստն չի կրնար ստեղծել զանոնք: Բնութիւնն մշակութեան կարօտ է. առանց այս մշակութեան ապիկար կը մնայ, կը նուազի կամաց կամաց և կը ցամքի ալ բոլորովին:

Երկար և զանազան և խորին քննութեանց նիւթ է ճաննալ ճշմարտին, բարոյն և գեղեցիկին ինչ սերմունքը, որ պատահմամբ ցանուած և անտէր անխնամ երեսի վրայ թողուած՝ իրենք իրենցմէ կը ծլին. որ մալար, դատարար, պարտելի և անպատշաճ տարրերը ար.

դեպք կ'ըլլան անոնց բեղնաւորութեան .
և թէ ինչպէս մարդկային խնամոյցը հո-
վանաւորութեամբ կարելի է պատասխա-
րել մատաղատունիկ հոգիները, առանց
խրտեցընելու զանոնք :

Կ'ըսէ խիկարն . երբ աշխարհն ա-
դէկ գննած և ձանլըցած ըլլար քնու-
քնան դրած հիմք, անոր հետեւելով
բարեկիրք և հրաճանգ բնակիչ կ'ու-
նենար : Բայց հակառակաւն՝ 'ի գի-
նոշորոշքիւն ճնածը՝ կրօնից պաշտօ-
նեայ կ'ըլլայ, և 'ի փրկութիւն հոգւոց
յաշխարհ եկածը՝ քաջատուր կ'ըլլայ :

Բայց բնական բերումները ճանշնալն,
որոշելով զանոնք կանխակալ սովորու-
թեանց բերումներէն, որոնք զբնական-
ները կը ծուռկեն և կ'աւրեն, ոչինչ
նուազ դժուարին է քան թէ ճանշնա-
լէն վերը հետեւել և առանց իմանալու
չհակառակել անոնց :

Պաղափարաց գիտութիւնն և բարե-
գիտութիւնն՝ դաստիարակութեան ա-
րուեստին կրնան լոյս տալ, բայց թե-
րեւ աւելի կը լուսաւորուին անկէ :

Դաստիարակութեան մէջ այլ և այլ
մարդկային ցեղից վրայ եղած գիտո-
ղութիւններն ոչ միայն այս արուես-
տին, այլ և ընդհանուր իմաստասիրու-
թեան և բնագիտութեան շատ օգտա-
կար են : Աշակերտելն՝ աւելի սովորելու է
քան թէ սովորեցնելու :

Խնդիրն ոչ այնչափ դաստիարակու-
թեամբ միտք բանալու, երեակայու-
թիւնը զարթոնցանելու, եռանդը ար-
ծարծելու վրայ է՝ որչափ եռանդը ար-
ծարծուն պահելու, երեակայութիւնը
չի թմբեցնելու, միտքը չթմբցնելու,
չթողլու որ ուրիշներն այս ալետալի
ծառայութիւնը ընեն մանկութեան, և
ըստ կարելոյն լաւագոյն կիրպով ե-
ղած չարեաց գիմացն առնելու վրայ է :

Հարկ չկայ կանխել կամ փութա-
ցնել թէ 'ի մանուկ և թէ յայր չափա-
հաս՝ բնութեան պահանջը, բաւական
է ուղղել և օգնել անոր :

Ոչ թէ մարդիկ իրարու, այլ մարդ
իր անձին բռնաւոր է, իր նախապա-
շարմանց գերի ըլլալով : Այն դաստիա-

րակութիւնն՝ որ կը սովորեցնէ կարգին
հետեւելու առանց մէկուն կամ իրեն սո-
վորութեանը դերի ըլլալու, մի միայն
ազատական դաստիարակութիւն է :

Դաստիարակութեան՝ ինչպէս ա-
րուեստի մէջ ալ՝ պիտի չերևան մտածե-
լու սաստկութիւն և դժուարութեանց
յաղթող առաքինութեան բռնութիւն .
այլ ամենայն ինչ բնական պիտի ըլլայ
և միակերպ :

Դաստիարակութեան և ամէն բանի
մէջ բաւական չէ գիտողութիւն և բաղ-
դատութիւն, պէտք է որ ասոնք սահ-
մանեալ նպատակի մը ուղղուին, պէտք
է գրեթէ փնտռածը գիտնալ, եթէ
գտնալու կամք կայ :

Անոր կարգ կարելի է, բայց ալ ա-
ւելի վտանգաւոր է անկարգ ոճը, երբ
նախակարգեալ գործոց շարք մը գոր-
ծելու ատեն՝ մտադրութիւն չըլլուի
փոխուած պարագայից՝ որոնք շատ ան-
գամ գործոյն հուլիւնը կը փոխեն :
Ըստ այսմ՝ քաղաքական գործոց մէջ
կարգ մը կրնայ ըլլալ հանդերձ բարո-
յական անկարգութեամբ . և խիստ օ-
րինաւոր ազատութիւն ալ կրնայ ունե-
ցուիլ վաւախուն շարժմանց մէջ :

Դաստիարակութիւնն պիտի ըլլայ ա-
նիւ մը, շառաւիղներով հաղորդուած
հասարակաց առանցքին, որուն անկիւ-
ները և անհաւասարութիւնները հար-
թելով ինքն իրեն գիւրաւ շարժի :

Մարդկային միտքն երգիւն մ'է որ
ոչ ինքնաստեղծ է և ոչ ինքնահնչիւն :
Ճարտար մը պէտք է որ զայն 'ի գոյ ա-
ծէ, և արուեստագէտ մը՝ որ անոր ձայ-
նաւոր ստեղծուիքը դաշնակէ : Դաշնա-
ւոր երգիւն մը տգիտի ձեռքը աւելի
գէշ է, քան թէ անդաշնակաւոր երգիւն
մշարուեստագէտ ճարտարին մատանց
տակը :

Կարեւոր է արդէն իսկ հոգւոց և մը-
տաց մէջ եղած ճշմարտուն և բարին
ճանշնալ . նախ այն եղածին վրայ չէնք
բարձրացնելու և գիտցած և բրած բա-
ները նորէն վարդապետելով և սով-
րեցնելով՝ ժամանակ և աշխատանք չը-
ծախելու համար, երկրորդ՝ այս ոչ միայն

միասակար է, ինչպէս որ են աւերորդ բաները՝ այլ և վառագարեր. որովհետեւ անմոտադիր և անզգուշաւոր աշուղտեան ալ կրնայ՝ նաև բարւոյն պատրուակաւ՝ խռովել դեռ սակաւածանօթ և անհլու բնութիւնը, իբր իբրև նոր կը ծախուի՝ անոնց արդէն գիտցածն՝ կը չփոխին. երբ իբրև իրենցմէ օտար բան մը կը վարդապետուի այն բարին՝ զոր արդէն իրենց սրտին մէջ կը զգային՝ կ'աղմկին և կը կասկածին ուրիշին և իրենց վրայ:

Արդիք գիտելէն առաջ կը փորձեն. գործը կը շինեն՝ իր էացուցիչ ամբողջութեամբը ճանչնալէն առաջ:

Մանկավարժական անապարժութիւն մը կայ որ նախանձայուզութեան պատճառով ծպտեր է. և պատմութեանը կարծես թէ իշխանութիւն և իրաւունք կու տայ այնպիսեաց՝ անծայր և անվախ՝ ճան ճառատել, բայց, եթէ առջի տարիներու մէջ գիտելիքները և փորձերը սուղ ծանօթութեանց մէջ չամփոփուին և ծանօթութիւնները կարճ և բազմիմաստ առածներ չըլլան. եթէ զգաստ առաքելութիւն և մատենադրելու արժեանսն չ'օգնեն անոնց որպէս զի բարձրագոյն մտաւոր օրէնսդրութեան և գրաւորական դարութեան վսեմ և գեղեցիկ գործեր ըլլան, ով պիտի կարենայ կարգաւ և հասկընալ այնչափ անօգուտ չափազուլութիւնները:

Եստ անգամ դաստիարակելիներէն աւելի՝ անհամբոյրք են դաստիարակողք. որովհետեւ կը կարծեն թէ համբոյր ըլլալու ժամանակն անցած է իրենց համար:

Դաստիարակին՝ ինչպէս նաև որ և իցէ բանի հոգն ու խնամքը կարելի է որ խորժելի չըլլայ, այլ տաժանելի ըլլայ թէ դաստիարակին և թէ դաստիարակելոյն, և խստապահանջ լանից և նախանձայուզութե պատճառաւ՝ գրեթէ անեղ հալածանք մը երեւայ:

Պատանեաց մանկաբարդութիւնընըւազ տղայականք են քան ծերունեաց, ով որ զինքն և զուրիշն դաստիարակել կը սիրէ՝ մեծ աշաւորջ հսկողութեան

մէջ կենայ, և գէպքերէն թող սովորի և համբարէ:

Պէտք է փորձել, բայց ոչ դիպուածածնունդ և նորափրութեամբ եղած փորձերով:

Եթէ բոլորն այսպիսի փորձեր հիւանդին վրայ փորձէ՝ անխոհմ է, ևս առաւել անխոհմ է՝ որ փորձ կ'ընէ վտանգաւ հիւանդացնելու. ուր մնաց հոգուց՝ և այսպիսի թարմ հոգուց վրայ փորձ ընելն, Աղէկ դիտողն աւելի փորձ կ'ըլլայ, քան թէ փորձերը բազմապատկողը. վասն զի բնութիւնն իրեն համար և իրեն հետ փորձ կ'ընէ, ինչպէս թէ մէկտեղ սովորէին և սովորեցընէին, բայց անխորհուրդ և անզգայ դիպուածական փորձերն՝ անծայր և աննպատակ ճանապարհորդութիւններ են:

Ոչ որ կրնայ սովորեցնել առանց իր հայրենի լեզուն աղէկ հնչելու, առանց իր անձնական շարժմանց մէջ բարեկաշիւ և իր կենաց գործոց մէջ զգաստ ըլլալու: Հուաստարապէս թերի դաստիարակ են հայրենի լեզուն իբ վայելելու յատկութեամբ շարագրել չդիտողին, վայելչաբար և ըստ պատանծի ընկերութեան մէջ չերևցողն և բարոյականին համեմատ չապրողն, Զարագոյն է երրորդն, բայց երկրորդն թերևս առաջինէն աւելի միասակար է, որովհետեւ կերպարանաց և արտաքին բնական շարժումներն աւելի տեսական և շարունակ են քան խօսքը. և որչափ չի մանաւ պակասաւորն՝ այնչափ աւելի փոխադրական է պակսութիւնն, և անխորհուրդ դիտողն՝ աւելի կ'իմանայ և բնական բերմամբ դիւրաւ կը նմանի անոնց:

Աշակերտող կ'ըսէին հին վարժապետք լեզուաց, և իրաւայի էր՝ եթէ ամենայն աշակերտող աշակերտ ըլլար: Աշակերտաց ումանք այնպէս կը լսեն՝ ինչպէս գործածած ակնոք նստիլը կը զգան, ումանք առանց գաղափարի բառերով զլուխնին կ'ուռեցնեն. ումանք գաղափարաց շարք մը կը ժողկն առանց ճաշակի և ընտրութեան. ով որ չի սեփականեք ասմունքը խոկմամբ և

գործով՝ ճշմարիտ աշակերտ չէ: Յիսուսի աշակերտները բուն ճշմարիտ աշակերտ են. ֆսեննոյն Պղատոնէն աւելի աշակերտ է. Պղատոն աւելի դպրոցական ուսանող է. հրաշալի է իր իմաստասիրութեան հետեորականին մէջ, սակայն ուսանող է: Արիստոտել կը սովորեցնէ և առանց աշակերտ ըլլալու՝ վարժապետ կ'ըլլայ. վասն զի իր վարժապետին ընտրելագոյն վարդապետութեան բոլորովին հակառակը գործեց. և թերեւս 'ի պատիժ' ամենին աշակերտ չունեցաւ, այլ ուսանողաց շրիւր մը ամէն դարու մէջ: Բրովինտոս աշակերտող անունը մեռած է՝ ուսանողը գոնէ կենդանի պահէնք, իսկ աշակերտն իբրեւ հնաւանդ և դժուարագիւտ մնայ. արդէն սովորական գործածութեան համար դպրոցական անունը բաւական է:

Աստուածաշունչն կրնայ դաստիարակի գիրք մը համարուիլ անհատի մը, ժողովրդեան, մարդկային ազգի համար. գիրք մը որ մի և նոյն գաղափարը կը ծաղկեցընէ, կը զարդացընէ չարք մը միազոյգ դաղափարաց անխիւ տարբերութեանց մէջ, մարդկան, մարդկային ընկերութեանց և մարդկային ցեղից տեսակ տեսակ վիճակին համեմատ:

Ամեն պատմութիւն՝ ազգի մը դաստիարակութեան պատմութիւն համարելու է. ընդհանուր պատմութիւնն՝ մարդկութեան դաստիարակութիւն. իսկ տիեզերանն՝ աշխարհաց և ամենայն շնչաւորաց սկսեւն և աստիճանաբար ածիլը:

Բ

Կրթութիւն և Դաստիարակութիւն:

Դաստիարակութեամբ կը սկսին ամենայն բարիք: Ով որ կը յանդգնի փոխել զմարդիկ և ազգերը, օրագրի երեսի մը պէս որ թուղթ դարձնելով կը փսխուի, շատ անգամ չարիքը կը բարդէ և յուսալի կատարելութեան հասնելուն ալ արգելք կ'ըլլայ:

Դաստիարակութիւնն օրէնքէն աւելի զօրաւոր է. որուն սնուղղակի ազդեցութիւնը ստէպ կամ ֆրասակար կ'ըլլայ կամ անօգուտ. իսկ ուղղակին ալ որչափ որ կարեւոր է այնչափ ալ դժուարահաս:

Յանկութեան սերմն անհետ ընելու համար իմաստուն մը խորհուրդ կու տայ չօժանդակել մեղկութեամբ և ոչ իսկ անմեղ կարծեաւ ախորժակաց, այլ ամենայն փութով և ջանիք զանոնք զսպել և կրթել:

Առանց բարի գիտակցութեան չկայ բարի գիտութիւն:

Առանց բարոյական զգացման չըլլար բանավարութիւն. առանց դաստիարակելու անկարելի է կրթել:

Ով որ գէշ կը դաստիարակէ, գէշ ալ կը կրթէ:

Փոքր և աղքատ տղոց դպրոցները նուազ է մտաւարկութիւնն. և դաստիարակութեան նկատմամբ ալ ընտրելի է չաւենել առաւել քան զարժանն, որ շատ անգամ աւրել է քան թէ չինել:

Ինչպէս շատ մը մերձաւոր առարկայից գոյները կը բարեխառնեն իւրաքանչիւր առարկային առանձին գոյնը, մի և նոյն բանը գրեթէ կը հանդիպի գաղափարաց և զգացմանց աշխարհքին մէջ ալ: Բայց բարեկիրթ ինքնիշխանութիւնն կամաց կամաց անոնցմով աւելի կը զօրանայ և կ'ուժովնայ:

Ջանաղան անձանց վրայ դիտուած մեծամեծ տարբերութիւններն՝ շատ անգամ պարզ գիպուածական կամ աստիճանի տարբերութիւնք են:

Ունակութիւնը մեծ վարժապետ մ'է, բայց ինքնին անբաւական է՝ եթէ վարժելի առարկային չօգնեն՝ անոր խորհրդածեալ պատճառն և առաքինի կամք: Ինչու խնամքով դաստիարակուած և անկեղծութեամբ զարդաբուած առաքինասէր երիտասարդներ յանկարծ կ'աւրուին. ինչու արք և կանաչք երկայն ժամանակ առաքինութեան երևութիւ պարկեշտ և զգոն ապրելով, յանկարծ կը չեղին: Ունակութիւնն ոչ խորհրդածութիւն ունի և

ոչ գոհարութիւն. կ'ընէ՝ վասն զի այն-
պէս ըրեր են: Արգելք մը չեղեր է շարժ-
ման ուղղութիւնը, ուրիշ մըլում մ'ալ
գնոյնը յետ դարձուցեր է: Բարդականն
ոչ մեքենականութիւն է և ոչ ջրաբուշ-
խութիւն: Նա մանաւանդ ունակու-
թեան անխորհուրդ է և առանց զգաց-
ման տեղիք տալու ունակութիւնը՝ մեղի
ապերասան բռնաւոր կրնայ ըլլալ:

Բնկերական կարգի ոճոյ, և սրտի ալ
քանի մը անվայել պակսութիւններէն՝
օրինակաւ միայն կրնայ ազատուիլ:

Հոգւոյն վրայ շարունակ ներգործել
չըլլար: Ոչ միայն մարդ չի կրնար ընել
այլ և ոչ Աստուած կ'ընէ. կը փոփոխէ իր
շնորհքը և ժամանակին համեմատ կը
պարգևէ շնորհաց ազդումները: Շատ
ուղղին քիչն ալ կը պակսի. և շարու-
նակ գիտութեան, բարոյականի և ըզ-
գացման վրայ ինչնալ՝ ձմիւլ է առանց
հոյզ մը դուրս բոխեցնելու:

Եթէ չարն եթէ բարին՝ անուղղակի
վարդապետելով աւելի 'ի խորս հո-
գւոյն կը թափանցեն քան թէ միշտ
կրկնելով և գրեթէ բռնադատելով:
Չափազանց փութով մը հրամայուած
բարւոյն կամ չարին վրայ կը կասկա-
ծեն մարդիկ, վասն զի բռնաբարութե-
նէ կամ խարդախութենէ կամ եր-
կուքէն ալ կը վախճան. եթէ ուրիշ
արգելք մ'ալ չըլլար՝ չափազանց խը-
նամբով պատուիրած ըլլալուն պատ-
ճառաւ, դժուարաւ հաւատալի, սիրե-
լի և հետեւելի կը կարծուէր:

Երանի թէ կարելի ըլլար բառարանի
մը մէջ ժողուել, ազայցոյ գործածու-
թեան համար, այն բառերը որ գիտու-
թեան արմատ են և գործնականին
բունը:

Ենք չենք գիտեր որ խօսքն է կամ
գործ՝ որ աւելի խորին տպաւորութիւն
պիտի ընեն մտաց և թարմ հոգւոյ
վրայ, ուսկից առաջ պիտի գան կար-
ծեաց և նշգրացմանց երկայն շարք մը:
Այս տգիտութեան մէջ պէտք ենք
մենք մեզմէ վախճալ, ինչպէս թէ աղ-
նիւ հեղուկի մը դիւրարեկ ապակեղէնն
ձեռքերնիս առած՝ երկայն և դժուա-

րին ճամբայ մը պիտի կըտրենք: Բայց
խոհեմութիւնն վախկոտութիւն չըլլայ.
որ բազմապատկէ և երազէ վտանգնե-
րը: Ենքմէ յուսահատինք, և Աստուծոյ,
մարդկային բարութեան և իրաց վրայ
վստահինք: Նմանիկ այն աղքատ կու-
նանց որ գլխիւնեւորն վրայ փայտի
խուրձ գործ՝ վախուտ ճամբաներէ վար
կ'իջնեն, և սակայն կը մանեն և կ'եր-
գեն ալ:

Դաստիարակը նախ պիտի կուռի իր
անձին տկարութեանց հետ և երբեմն
ինչուան խիստ օրինաւոր զգացմանց
ալ գէմ: յետոյ իրեն և իր աշակերտաց
չըջակայից տկարութեանց և զգաց-
մանց հետ. նոյն իսկ աշակերտաց ալ
տկարութեանց հետ. կուռել, կ'ըսեմ,
անոնց գէմ կենալով և ոչ թէ շարա-
շար ջախջախելով: Այս պատերազմին
մէջ ձեռքէ պէտք չէ թողուլ վստահու-
թիւն և սէր, որ եթէ և վայրկեան մ'ալ
մտաց և սրտի հակողութիւնը թուլնայ՝
վտանգը մեծ կ'ըլլայ:

Որչափ շատ ըլլան դաստիարակի
ալ և ամէն իշխանութեան իրաւունքն՝
այնչափ ալ պարտքը կ'աւելնան. պարտ-
քով վտանգներ և վիշտեր կ'ածին և
վիշտերով քաջաւերութիւնները:

Մարդկութիւնն ժամանակ մ'ունի,
յորում որգիք հարց դաստիարակ կ'ըլ-
լան. միշտ ազէտք գիտնաց դաստիա-
րակը են. և քանի որ այս տեսակ դաս-
տիարակութիւնն պատիւ և յարգ չու-
նի, ընկերութեան յետաձեռնացութեան
նշան է:

Մարդկութիւնը՝ բարւոյն պատաս-
խանելու պատրաստ է, միայն թէ հար-
ցանոցք չի պակսին:

Չար վախճաններու ուղղուած դաս-
տիարակութիւնն՝ ահաւոր եղեւնագոր-
ծութիւն մ'է: Բայց բարեբախտաբար
եղեւնագործութեանս գործադրութիւ-
նըն ամենադժուարին է:

Բաւական չէ որ ազգ մը կարգաւ
գիտնայ. պէտք է ազէկ կարգալիք ու-
նենայ. գրեթէ ճաննալն՝ կարգաւ չէ,
պէտք է միտքը հասկընալ և դատաս-
տան ալ ընել. միով բանիւ ընտրել

գիտնալու է։ Հասկընալու տեսակ մը կայ որ զմարդ վախկոտ կ'ընէ, երեւակայութիւնը կ'արատաւորէ ուրիշ կարողութեանց 'ի մնաս դո՛հ ընելով գոյն, կը հիւանդացնէ ահաւոր և մոտատանջ ցընորիք։ Ով որ կենացն առաջին շրջանին մէջ անսովոր զգայմունք մը ունեցեր է, յոխորտանօք անոր վրայ կը խօսի. անոր քաղցր և դրեթէ աշխարհահանդէս յիշատակը չի մոռնար. կ'ախորժի աննման կոյուիլ և երեիլ մարդկութեան խմբին մէջ. և չիմանար՝ թէ իր անձնագով պարծանքն հասարակաց նախատինք է։ Եւ ինչ, այն հասակին մէջ բարոյական հաճոյքով մը զգածուին անլուր հրաշք մը դարձաւ։ Աստուած երբ այսչափ ուիշտ գտնուեցաւ առ մարդիկ։

Մարդն այնչափ է՝ որչափ գիտէ. այնչափ կրնայ՝ որչափ գիտէ։

Գիտութիւնը շատ անգամ մեղանչել գիտնալ կը սորվեցնէ։

Ճարտասանութիւն մը կայ որ ինքն գինքն խաբել կը սորվեցնէ. տրամաբանութիւն մը՝ որ ուրիշին որոգայթ կը լարէ. բարոյական մը՝ որ կը չողովէ, և իրաւագիտութիւն մը՝ որ զուրիշը կը զրկէ իրաւանց երևութով։

Ով որ կը համարի զգալիտութիւնն ինքնին մայր չարեաց՝ տգէտ է պատմութեան և մարդկային բնութեան անտեղեկ, մարդկային ազգը կը զրպարտէ։

Նորութեան սէրն երբեմն առ 'ի չարն փորձիլ կ'ըլլայ. ճշմարիտ փնտնելով բայց լոկ նորասիրութեան համար, միաքը կը տարտամի, կը մոլորի և կը զարտուղի։

Գիտութիւնն դարբիրայ մը չէ. այլ առ առաւելն նախադուռն մ'է առաքինութեան դարբիրային։ Ով որ զայն սրբատեղի կը չինէ, անոր ունեցած սրբութիւնն ալ կ'ապականէ։

Մեր օրերը շատ տեղուանք ուրիշ կերպով կը փարպագետուի՝ ուրիշ կերպով կը գործուի. տարբեր կը գրուի՝ տարբեր կը կարդայուի։

Իրթութեան պտուղներած բարեղ մը երբեմն դաստիարակութեան չարիք

մը կը համապատասխանէ. և փոխադարձաբար բարիք մը ասոր՝ չարիք մ'է անոր։ Կրթութիւնը կը քօղարկէ երբեմն դաստիարակութեան տխուր արգասիքը և բնաջինջ կ'ընէ բարի արգիւնքը։

Դիւրութիւնը զմարդ գող կ'ընէ և պատշաճութիւնը համեստ. դաստիարակութիւնն է սովորիլ և պատրաստել բարի գործելու պատշաճութիւնները։

Գ

Կրօնք։

Մարդկային մտաց մէջ այնչափ հեռաւոր է և լայնատարած ապառնին, որչափ որ ընդարձակ է անցալն. առանցքի մը կրկին կողմունքն են որուն վրայ կը քալէ մարդկութիւնն, ընդ մէջ կրկին անդնդոց՝ ներկային ամենանուրբ գծին վրայ։

Միայն կրօնական դաստիարակութիւնը կրնայ ջնջել այն ապիկար բացասական առաքինութիւնը, որ չար չի գործեր, վասն զի անկարող է. կրնայ սովորեցնել թէ կնչպէս փարթամ ճութութիւնք, որ 'ի բնէ բեռնիք են ծանունք, վայելուչ գործածութեամբ կը թեթեւան և կ'ազնուացնեն իրենց բնական նուաստութիւնը. կրնայ գերազոյն հաճոյից անյաղճելի սիրելութենէն աւելի առաջ բերել զգուռմն՝ քան թէ սոսկումն մոլութեան։ Ո՛ր մարդկային սահմանադրութիւն այսչափ բան կըրնայ ընել։

Եւ սակայն այսչափ զօրեղ և զեղեցիկ սքանչելիք գործող գաղափարաց ամեն նորեկ փոքրոգի մեծ մարդ կը կարծէր ժամանակ մը թէ ինքն ալ կից տալու պաշտօն առեր է։

Առանց կրօնից ոչ ազգու դաստիարակութիւն կրնայ ըլլալ, և ոչ կրթութիւն՝ որ տիրէ ոչ միայն հոգւոց վրայ, այլ և հանճարոյն։

Սովորական կենցաղավարութեան մէջ ամենայն ինչ նուաստացած են մեր օրերս։ Եթէ կրօնքն զմեզ քիչ մը չի

բարձրացնէ, երկու ազգ ալ անցնելով խեցեմորթ կենդանեաց պիտի հաւասարինք :

Դպրոցն թէ որ սրբավայր չէ, բուն և որջ է կենդանեաց :

Դպրոցն սիրոյ և մտաց ամփոփութեան տաճար մը պէտք է ըլլայ կրօնիւք, և ոչ անշարժութեան և երկիւղի կայեան :

Հասարակաց տօնահանդէսք միշտ ողորմութեան գործերով պէտք է կատարուին . այցելութիւն և նպաստ հիւանդաց, զգեստ և կերակուր աղքատաց և որ ըստ կարգի . այս իսկ է ճշմարիտ տօնախմբութիւն և ցնծութիւն :

Տօնախմբի հանդիսիւ յիշատակելու է ազգային բարեբաւստիկ և չարաբաստիկ դէպքերը, նոյն օրը և նման արարողութիւններով . ամէն ազգային քաղաքացի մէջ :

Պէտք է սովորիլ առ ամենայն պէտա զնստուած ազալել, և զնա մտերմագոյնն համարել 'ի բարեկամս : Ընդունայն են կրօնք երբ արտաքին զիտութեան պէս կը սովորինք . եթէ առանց 'ի սիրտս մեր զեղլու և գրոշմելու, միայն 'ի յիշողութեան կը տպաւորենք . եթէ օրուան մէջ քանի մը տաղտկալի ժամեր անցընելու վրայ կապենք, եթէ քանի մը մեքենական սովորութեանց և արտաքին գործոց վրայ դնենք, նշանակութիւն չունենար կրօնք : Տեսնանք

այլազգիները և ամէնանք . մի թէ անոնց պաշտամունքը, անոնց տօնահանդէսքն, անոնց հաւատքն մասն չունին ընկերական կենաց մէջ, քերթողութիւնը, օրինակի համար, մի թէ կ'ամնար ընտրելագոյն ժամանակաց և վարդապետութեանց սրբազան աւանդութիւն, ներով պերճանալ : Իսկ հիմայ կրօնք և բարոյական տարբեր բաներ համարուած են, քաղաքականութիւն և կրօնք՝ իրարու ռիսերիմ թշնամիք : Մարդկային սիրտն մշտնջենաւոր հակասութեան մէջ է : Հաւատոց վարդապետութիւն մը որ ըստ գործոց չէ, մարդուս կենաց արշալուսոյն հետ կը սկսի խառնել անստուգութիւն մը և անհանգըստութիւն մը, որ կամաց կամաց չարութեան պասուք կը դառնայ, անընդհատ պատերազմ կ'ըլլայ ներքին զգացման հետ :

Իրօնաւորն եթէ լաւ վարժապետէ՝ ընտրելագոյն դաստիարակ է քան զաշխարհիկ քահանայն . եթէ քահանայն լաւ է՝ ընտրելագոյն է քան զաշխարհականն . իսկ թէ որ երկուքն ալ լաւ չեն՝ չարագոյն են քան զոր և է աշխարհիկ դաստիարակ :

Քրիստոնէութիւնն չըլլայ ոչ խթան և ոչ սանձ, այլ մոլորեւոց առաջնորդ :

ԹՈՄԱՋԷՈՅ

